

УДК 94(477-22)

Л. П. Лановюк

ТЕМАТИЧНІ СЕЛА, ЯК МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ ТА ЧИННИКИ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ: ЕВОЛЮЦІЯ ЗАРУБІЖНОГО І ВІТЧИЗНЯНОГО ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ (1990–2000–і роки)

У статті показано історичний поступ такого явища як “тематичне село”. Розкрито практичний досвід функціонування тематичних поселень Польщі, Австрії, Латвії, Литви. Виявлено їх позитивний динамічний ефект: збільшення обсягів зайнятості та рівня доходів, активізація соціальної активності жителів сільських територій, зростання ролі туристичних об'єктів, відродження народних традицій. Схарактеризовано спільні україно-польські проекти щодо впровадження тематичних сіл на Україні, зокрема, на Черкащині. Відзначено, що відповідний досвід європейських країн, а також український досвід, на шляху розвитку тематичних сіл виступає генератором популяризації самобутності місцевого населення – актуалізує історичну пам'ять народу: досвід про минуле, як основу самоідентифікації.

Ключові слова: тематичні села, Черкащина, народні звичаї та традиції, історична пам'ять.

Концепція “Тематичного села”, яка нині досить успішно практикується у європейських країнах, є результатом систематичних теоретичних та практичних пошуків шляхів збереження та відновлення села. Ці пошуки тривають, починаючи із середини ХХ ст., і, як констатований результат, поступово змінився погляд на село та його роль й можливості в суспільстві, а також засади гармонійного розвитку територій. Підсумком пошуків став висновок, що “регіональна політика є чимось більшим, ніж політика економічна чи аграрна. Це має бути водночас політика культурна, суспільна та екологічна. Оскільки імпульси економічного розвитку криються не тільки у створенні технічної інфраструктури та промислових парків, а також в освіті, культурі, суспільних комунікаціях, соціальній діяльності та екології” [1].

Поодинокі приклади сіл, які можна було віднести до “тематичних”, почали з'являтися на початку 90-х років ХХ ст., однак, у 2000 р. “Тематичне село” як концепцію відродження сільської місцевості запропонував губернатор Нижньої Австрії Ервін Прюльль. Ця концепція полягає у пошуку або створенні самими мешканцями сіл власної унікальності, самобутності, зосередженні на регіональних та місцевих перевагах. Ідентифікація мешканців із знайденою таким чином темою підвищує їхню впевненість, створює нові зв'язки, народжує нові ідеї, вибудовує спеціалізацію та створює підґрунтя для економічних ініціатив. Із 2003 р. концепція “Тематичних сіл” стала провідною для Австрійських програм із відродження села і досить швидко завоювала популярність у ряді інших держав, зокрема в Німеччині, Польщі, Литві, Італії тощо.

Причиною такої привабливості є, скоріше за все, те, що втілення ідеї “тематичного села”, зазвичай, не потребує значних капіталовкладень, принаймні, на початковому етапі, і може бути реалізована там, де, на перший погляд, немає нічого цікавого, немає ресурсів, які традиційно вважаються підґрунтям для розвитку, навіть у відверто депресивних місцевостях. Власне, ця обставина значною мірою видається привабливою до використання спроб впровадження ідеї “тематичних сіл” в українських реаліях [2].

Ідея “Тематичних сіл” досить успішно себе зарекомендувала в ряді європейських країн, починаючи з Австрії, де, як зазначалося вище, вона була народжена. Одним із подібних яскравих прикладів є Соос – муніципалітет у федеральній землі Нижня Австрія, який входить до складу округу Баден. Його населення становить трохи більше 1000 чоловік, а площа приблизно 5,5 кв. км. Селище спеціалізується на вирощуванні різних сортів винограду та виготовленні понад 80 сортів вин. Виноградні лози у регіоні з перемінним успіхом культивують уже понад 2000 років. У середньовіччі виноградарство на цих землях відродило ченці. Вони оцінили переваги місцевого клімату з його жарким літом і сухою осінню.

У селі знаходиться багато винних ресторанів “хойріген” (почали з'являтися з 1459 р., після, того як кайзер Фрідріх III наділив усіх платників податків привілеєм продавати своє вино на розлив). Особлива відзнака винних ресторанів – це хвойне гілля біля входу. Воно символізує молоде вино, а червоні чи білі стрічки на ньому – колір вина. Нині “хойріген” являють собою ресторани у селянському стилі, які пропонують також їжу місцевої кухні. Прodeгустувати та придбати вино можна не лише у “хойрігені”, але й у місцевих виноробів. Крім того, вино можна замовити через інтернет і його здатні відправити до найвіддаленішого куточка планету [3].

Також цікавою є практика створення 14 тематичних сіл в Латгалії (історичний регіон на сході Латвії) та 11 сіл в Литві (райони Ігналіна і Валмієра) в рамках проекту “Тематичні села”: нові можливості для розвитку бізнесу в прикордонних регіонах Латгалії і Аукштайтії” (2007-2013 рр.).

Серед них:

- хутір Turku pirts ciems (“Банне село в Турки”), де пропонуються древні банні ритуали, “спілкування з лісовими духами”, збір лікарських рослин та майстер-класи по приготуванню трав'яних чаїв, лікарських сиропів, настоянок, екстрактів, еліксирів за старовинними латишськими рецептами;

- село Nākotnes ozolu ciems (“Дубове селище майбутнього”), функціонує як територія, де можна взяти участь у висаджуванні дубової алеї: посадити свій дуб (національний символ Латвії) на честь якоїсь визначної події. Дана дестинація є центром проведення різноманітних тематичних заходів – весільні церемонії, ювілеї, дитячі літні табори, національне свято “Ліго” та ін. Останні дозволяють познайомитися зі старовинними латгальськими традиціями;

- село Kotleru vīna ciems ("Винне село в Котлерах"). Спеціалізація: вирощування різноманітних ягід; участь у процесі виготовлення та дегустації домашнього вина, фруктових соків, варення, повидла, джемів; екскурсії по ягідних садках;

- село Višķu amatnieku ciems ("Село ремісників у Вішках"). Базові функції: художні народні промисли – кераміка, лозоплетіння та харчова промисловість: сироваріння та пивоваріння (майстер-класи, дегустації). Вішківська церква з дзвіницею дає змогу почути мелодію дзвону – традиційного латишського народного інструменту;

- село Lielie Muļķi ("село "Великі дураки"): бджільництво, дегустація та вивчення технологій виготовлення та використання продуктів бджільництва, тематичні екскурсії на бджолині ферми;

- село Indras Rožu ciems ("Село троянд Индра") спеціалізується на ткацтві: майстер-класи по виготовленню латгальських вишитих рушників, подушок, різноманітних предметів побуту, які містять національний орнамент;

- "Малий зелений супермаркет" (с.Рожупа, с.Мазія Гаварі, с.Аізкалне): вирощування широкого спектру екологічно чистої продукції: овочевої, плодово-ягідної, м'ясо-молочної, спецій та приправ, тощо;

- селище "Skaista", ("Красивої Ізабелли"). Спеціалізація: гастрономічний туризм, рукоділля, курси замовлянь (навіть з видачею відповідного сертифіката);

- казкові села Литви, що об'єднані в один казковий маршрут – с. Бабусь, с. Птахів, с. Мостів і стежок, с. Водяного млина, кожне з яких пропонує різноманітні екскурсійні маршрути в межах своєї території, різні розважальні програми та атракціони, що так чи інакше торкаються традиційної самотності народу [4;5;6].

Процес створення тематичних територій найбільш широко розповсюджений у Польщі. Ідея розпочала своє впровадження у 2000-2005 рр. у районі міста Кошалін, що у Західно-Поморському воєводстві на півночі Польщі, де було побудовано село Хоббітів "Sierakowo Ślawieńskie" (чисельність населення – 250 осіб), що являє собою копію села за романом британського письменника Дж.Р.П. Толкієна "Хоббіт" (близько 15 000 відвідувачів щорічно). У 2013 р. у Польщі нараховувалося 78 тематичних сіл та ще 7 перебувало у процесі становлення. За період 2000-2013 рр. лише 14 тематичних сіл відмовилися від цієї ідеї і ще 3 села призупинили свою діяльність з ряду причин [7].

Польські науковці вважають, що в майбутньому значна частина жителів периферійних сільських районів Польщі не зможуть забезпечити свою життєдіяльність, займаючись виключно традиційним сільським господарством, що в результаті може призвести до поглиблення соціально-економічних проблем. Тим не менше, існує можливість подолати деякі з цих проблем шляхом розвитку сільських районів, використовуючи існуючі чинники розвитку даного села, з акцентом на захисті культурної спадщини і екологічного різноманіття місцевих громад.

Тематичні території Польщі мають чисельність населення від 50 до 2500 жителів. Вони зазвичай мають організаційно-правову форму асоціацій або неформальних груп, часто співпрацюють із іншими місцевими організаціями. Їх пропозиція досить диверсифікована, але при цьому робиться акцент на поєднанні активного навчання із розвагами при наданні спектру туристичних, освітніх, рекреаційних послуг тощо. Якщо здійснити аналіз тематичної спрямованості, то 4 села в основу концепції поклали назву поселення (ангели – Aniolowo "Angel Village", пригоди, метелики, яблука), 12 – спеціалізуються на розвитку місцевих традиційних занять та ремесел (землеробство, бджільництво, садівництво, гончарство, ткацтво, вишивання, різьблення), враховуючи при цьому культурну самотність етнічних меншин території, а решта була обрана з ряду різноманітних причин (книги, фільми, приватні інтереси членів громади і т.д.).

Характер тематичних сіл, на перший погляд, носить туристичне забарвлення. Найчастіше у туристичному пакеті тематичних сіл Польщі є такі туристичні послуги: участь у різноманітних майстер-класах, семінарах, дегустаціях, зокрема з виготовлення традиційних продуктів харчування; виробів народних промислів, ремесел (гончарство, виготовлення сувенірів з різних природних матеріалів і т.д.), старовинної зброї (луки, шаблі, гармати), тощо; живі рольові ігри; анімації; шоу; навчальні стежки; фестивалі з різноманітними казковими персонажами (відьми, гноми, ангели, хоббіти і т.д.); мультимедійні уроки про природу; відкриті ярмарки; пікніки і свята для туристів. Багато заходів проводять традиційно – щорічно, а деякі з них можна безпосередньо замовити перед відвідуванням тематичного села великою групою.

На сучасному етапі неможливо повною мірою оцінити довгостроковий позитивний ефект від створення так званих туристичних тематичних монотериторій Польщі, оскільки більшість з них функціонує лише кілька років. Проте, як зауважують, у більшості монооб'єктів відбулися зміни: 1) покращення благоустрою та транспортної інфраструктури села, санітарно-екологічного стану вулиць, територій загального користування, озеленення; 2) у суспільній поведінці жителів села – переважно вони стали більш активними і впевненими у собі; 3) зростання обсягів зайнятості та рівня доходів сільських жителів; 4) встановлення тісних контактів із іншими тематичними селами (утворення місцевих ініціативних груп), університетами та іншими науковими установами (за необхідності консультаційної допомоги – "Парк динозаврів", "Здоровий спосіб життя" (виготовлення натуральної косметики)).

Найбільш унікальними є тематичні села: Iwęcino "Кінець світу", Paprotu "Лабіринтів", Podgyrki "Казки і велосипедів", Wioska Dyniowa "Гарбузове село", Wioska z pomysłem "Село з ідеєю", Hołowno "Країна Ромашка", Wioska Don Kichota "Село Дон Кіхота", Piasku i kamienia "Піску та каменю", Grzybowa "Грибове", Dzieci "Діти", Żalno "Квіткове", Karwno "Фантазій" та інші.

Важливо, що у Польщі спостерігається тенденція фінансової підтримки тематичних сіл різними урядовими програмами та проектами Європейського Союзу, фондами місцевих та регіональних органів влади, неурядовими організаціями, приватними спонсорами [8].

Досвід одного із найближчих сусідів України на заході – Польщі – активно переймають сьогодні й українці. Схожу практику застосовують села Черкащини, яка реалізується у рамках двох польсько-українських проектів “Сприяння сільському мікропідприємництву в Україні” та “Сільське мікропідприємництво в Україні. Пошук нових фінансових джерел”. Проекти співфінансуються в рамках програми “Польська закордонна допомога” Міністерства закордонних справ Республіки Польщі. Ініціатива здійснення та авторство цих проектів належить фахівцям Щецинського навчального центру Фундації розвитку місцевої демократії (FRDL) у партнерстві із черкаською експертною групою української Міжнародної організації “Інститут демократії імені Пилипа Орлика”.

В основі обох проектів серед багатьох лежать наступні завдання: познайомити мешканців українських сіл з концепцією “Тематичного села” та польським досвідом її застосування; допомогти створенню та пілотному апробуванню сільськими мешканцями заходів, які б представляли “тематику” села, були би відтворювані і повторювальні, являли б собою пропозицію для кількогодінного пізнавального, активного відпочинку для приїжджих мешканців міст і були би придатні для отримання прибутку.

Проекти у 2014 р. виконувалися у Черкаській, Кіровоградській та Полтавській областях. У 2015 р. реалізація відбувалася в 14 селах Черкаської області. Таким чином, область фактично стала піотною для тестування однієї із популярних зараз моделей відновлення економічної та суспільної активності в сільській місцевості, яка має назву “Тематичне село”. Модель спирається на ідею знаходження або створення мешканцями унікальності своїх сіл та навколишньої місцевості, а також способу представлення її відвідувачам у вигляді розважальних, просвітницьких, відпочинкових заходів. З 855 населених пунктів Черкаської області 824 – це села, які мають свою унікальну історію, чудовий природний ресурс та власну родзинку, яка при належному оформленні не залишить байдужим [9].

У 2014 р. з 8 сіл, де здійснювався проект, 6 знаходилися у Черкаській області (Головківка, Івківці, Суботів, Межиріч, Сорочотяга, Коржова). А у 2015 р. робота велася виключно на території області загалом у 14 селах 7 районів: Чигиринський – Головківка, Івківці, Суботів та Боровиця, Канівський – Межиріч та Хмільна, Уманський – Коржова та Пугачівка, Жашківський – Сорочотяга та Охматів, Золотоніський – Гельмязів, Кам’янський – Грушківка та Лузанівка, Черкаський – Леськи.

У ході реалізації проектів мешканці сіл були ознайомлені з концепцією “Тематичного села” та її реалізацією в Польщі і мали можливість відвідати польські села, взяти участь у заходах для туристів, які там відбуваються, спілкуватися з їх організаторами, підприємцями, власниками господарств. Діяльність українських учасників проекту підтримувалася також рядом навчально-консультативних заходів, під час яких аналізувалися ресурси сіл та самих учасників, вибудовувалася основа їхніх заходів, давалися рекомендації з їх планування та змістовного наповнення. Прикметним є те, що інформація отримувалася не тільки від польських експертів та консультантів – надзвичайно швидко українські учасники проекту стали взаємними консультантами, ділячись ідеями, досвідом, напрацюваннями, які виникали вже у ході реалізації їхніх власних задумів.

Дворічна робота дозволяє зробити ряд доволі оптимістичних висновків. І головний з них той, що ідея “тематичного села” і, передовсім, фокусування роботи на пробудженні творчого потенціалу сільських мешканців виявилася надзвичайно продуктивною, а її результати демонструють значний потенціал життєздатності та розвитку. Серед таких результатів, зокрема робота просвітницько-розважального етнографічного комплексу “Зерноленд” у с.Івківцях Чигиринського району, просвітницьких розваг “Подорож до країни Мамонтландії” у с.Межирічі Канівського району, “На воді з водою і з води” у с.Сорочотязі Жашківського району. Спостереження за діяльністю цих ініціатив навіть без статистичної конкретики свідчить, що кількість відвідувачів вимірюється уже сотнями. Трохи повільніше, але з позитивною динамікою розвиваються й інші ідеї, започатковані у 2014 р.: на Чигиринщині – “Картопляні розваги в Головківці”, “Забавлянки, ігри і розваги старого Суботова”, на Уманщині у с.Коржовій – “На гостинах у старого млина”.

Значний потенціал для розвитку мають і ідеї, створені у 2015 р. – “На гостинах у древніх слов’ян” (Хмільна, Канівський район), “Гельмязів – територія пригод” (с.Гельмязів, Золотоніський район), “Соло вуличних музик” (с.Охматів, Жашківський район), “Чарівна ниточка” (с.Пугачівка, Уманський район), “Солодка грушка” (с.Грушківка, Кам’янський район), “Веселкове щастя” (с.Леськи, Черкаський район), “Лузанівські ігри” (с.Лузанівка, Кам’янський район) та “Чарівна гончарня” (с.Боровиця, Чигиринський район). Усі ці ідеї не лише разюче збагачують та урізноманітнюють туристичну мапу Черкащини, дозволяють, зокрема, створювати тематичні екскурсії для школярів, які поглиблюють вивчення різних предметів шкільної програми і не лише історико-гуманітарного циклу, але й несуть у собі розуміння того, що сільська місцевість і сільське життя дає можливість ближчого спілкування з природою, глибшого пізнання її законів, а також наближають до витоків чи не всіх сучасних технологій як землеробства, так і промислового виробництва. Скажімо, для глибшого ознайомлення із історією млинарства на Черкащині варто відвідати “Зерноленд” у с. Івківцях. Проект задуманий і втілений краєзнавцем, громадським діячем, кандидатом історичних наук і підприємцем Н.Лавріненком спільно з односельцями. Варто вирушити “На гостини до старого млина” (діючий водяний млин у с. Коржова; автори ідеї – Л.Роднікова, С.Халахур), при цьому відроджуються цікаві, але малознані до цього часу пам’ятки. Своєрідною “машиною часу” може стати мандрівка до с.Межиріча – “Подорож до країни Мамонтландії”, запропонована місцевою жителькою і підприємцем Н.Пустовіт разом із досвідченим організатором культурних подій з м.Канева В.Воюцькою та мешканцями Межиріча. Важливо, що результати роботи виходять за межі визначених проектними заявками й популяризують всесвітньо відому археологічну пам’ятку – стоянку давніх мисливців на мамонтів віком понад 15 тисяч років. При цьому також порушується проблема її збереження. Цікаво перенестися “На гостини до древніх слов’ян” (с.Хмільна); до с.Грушківки, яке, зокрема, знайомить й з історією цукрового виробництва у краї (автор ідеї – С.Апілат); до

с.Охматова, батьківщини Порфирія та Данила Демуцьких, людей, які творили культурний простір України (автор ідеї – О.Кокарова). Класи справжньої “Школи давнього ремесла” можуть відкритися у “Чарівній гончарні” (автор ідеї – І.Мельник) і продовжуватися разом із “Чарівною ниточкою” (автор ідеї – В.Альошкіна). Цікавою пригодою можуть стати “смачні маршрути Холодноярщини”, які цілком вдало пролягають від придніпровських с.Лесьок (автори ідеї – О.Волошенко, Т.Науменко), до “Зерноленду” через с.Головківку з “Картопляними розвагами” (автор ідеї – О.Почінська) і “на десерт” – до с.Грушківки. У с.Гальмязеві та с.Сорокотязі можна здійснити мандрівку давніми річищами Дніпра і Торча (автори – Л.Редька, Н.Камша та ін.). У с.Сорокотязі народився цікавий Фестиваль меду, який об’єднав учасників проектів на Жашківщині з численним гуртом місцевих бджолярів. Під девізом: “Відірвися від компа!” варто вирушити до с.Суботова та с.Лузанівки, де “в реалі” можна перевірити себе на вправність в різноманітних іграх та жартівливих змаганнях (автори проекту – Н.Кукса та О.Мінська) [10].

У кожному із сіл можливе навіть тимчасове відкриття “зелених” класів для школярів, де відбуватимуться уроки з найрізноманітніших предметів – фізики та хімії (Головківка, Сорокотяга, Леськи), біології (Гельмязів), народознавства та фольклористики (Суботів, Івківці, Лузанівка, Охматів) і, звісно, історії різних періодів [11].

Отже, тематичне село це не лише інноваційний спосіб поживлення сільської економіки разом із наданням сільським мешканцям можливостей альтернативних прибутків та прокладання неординарних туристичних маршрутів. У рамках ідеї тематичного села, як показує досвід європейських країн, та й України зокрема, останнє виступає генератором популяризації самобутності місцевого населення – актуалізує історичну пам’ять народу: досвід про минуле, як основу самоідентифікації.

Джерела та література

1. Waclaw Idziak, Ryszard Wilchynski “Odnowa wsi. Przestrzen, ludzie, dzialania” Fundacja Programow Pomocy dla Rolnictwa FAPA / Warszawa.: 2013 г.
2. Колісник О. Тематичне село” – ідея для сільського розвитку та поживлення туризму. Досвід сіл Черкащини в рамках польсько-українських проектів “Сільське мікропідприємництво в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: frdl.etechnologie.pl/.../KOLISNYK_DOPOVID_KONFERE.
3. Один день в австрійській деревні. Нижня Австрія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reports.travel.ru/reports/2014/04/229527.html>
4. Ливанчане развивают малый бизнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.livani.lv/upload/livanu_vestnesis/2012/vestis_062012_rus.pdf
5. Портал Латгальского региона [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.latgale.lv/ru/village_heritage
6. Село и люди. Сельский туризм в Латвии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourobor.com/content/ostranah/selo_i_ludi_selskii_tyrizm_v_latvii
7. Kłoczko-Gajewska, A. General characteristics of thematic villages in Poland // Visegrad Journal on Bioeconomy and Sustainable Development // vol. 2, 2013, no. 2 p. 60-63 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vua.uniag.sk/sites/default/files/VUA_02_KlockoGajewska.pdf.
8. Смочко Н. Туристичні тематичні монотериторії: європейський практичний досвід / Н. Смочко // Часопис соціально-економічної географії. – 2015. – Вип. 18(1). – С.130-133.
9. В області зацікавлені у розвитку зеленого туризму. Черкаська обласна державна адміністрація. Офіційний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ck-oda.gov.ua/v-oblasti-zatsikavleni-u-rozvytku-zelenoho-turyzmu/>
10. Побачити село по-новому. Порадник з малого підприємництва на сільських теренах / під ред. О. Газізової, П. Фенриха. – К., 2014. – 102 с.
11. Українське тематичне село запрошує! Порадник для вчителів, організаторів екскурсій та розваг / за ред. О. Газізової, П. Фенриха. – К., 2015. – 132 с.

Lanovyuk L. P. Thematic villages as places of memory and memory policy factors: the evolution of foreign and national historical experience (1990-2000 years)

The article shows the historical development of the phenomenon as “thematic village”, reveals the practical experience of thematic villages of Poland, Austria, Latvia and Lithuania, reveals their positive dynamic effect: increasing employment and income levels, the intensification of social activity of inhabitants of rural areas, the growing role of tourist facilities, the revival of folk traditions. Author determined joint Ukrainian-Polish project for implementation of thematic villages in Ukraine, particularly in Cherkasy. It is noted that the relevant European experience and Ukrainian experience in the development of thematic villages serves as a generator of popularization of the identity of the local population - updates the historical memory of the people, the experience of the past as the basis of self-identification.)

Key words: thematic villages, Cherkasy region, folk customs and traditions, historical memory.

Лановьюк Л. П. Тематические села, как места памяти и факторы политики памяти: эволюция зарубежного и отечественного исторического опыта (1990-2000-е годы)

В статье показана историческая поступь такого явления как “тематическое село”. Раскрыт практический опыт функционирования тематических поселений Польши, Австрии, Латвии, Литвы. Выявлен их положительный динамический эффект: увеличение объемов занятости и уровня доходов, активизация социальной активности жителей сельских территорий, рост роли туристических объектов, возрождение народных традиций. Охарактеризованы совместные украинско-польские проекты по внедрению тематических сел в Украине, в частности, на Черкащине. Отмечено, что соответствующий опыт европейских стран, а также украинский опыт, на пути развития тематических сел выступает генератором популяризации самобытности местного населения – актуализирует историческую память народа: опыт о прошлом, как основу самоидентификации.

Ключевые слова: тематические села, Черкащина, народные обычаи и традиции, историческая память.